

جایگاه زن در اندیشه امام خمینی (ره) و آثار اجتماعی آن

تاریخ دریافت: ۹۶/۲/۲۲

تاریخ پذیرش: ۹۶/۷/۲۶

الهام شریعتی^۱

هاجر سادات کلانتر معتمدی^۲

چکیده

زن، به‌عنوان مظهر جمال الهی، در تفکر امام خمینی، با مفاهیمی ارزشی چون آزادی، عفت، کرامت، مبدأ خیرات، شجاعت و... پیوند داشته و در تعیین سرنوشت خود و جامعه خویش بسیار تأثیرگذار است. جایگاه زن در اندیشه حضرت امام نه در مقابل مرد بلکه در کنار او، عهده‌دار مسئولیتی شگرف در تمام شئون زندگی فردی، اجتماعی و سیاسی است. صرف‌نظر از دوره کوتاهی در صدر اسلام، که منزلت حقیقی زن توسط پیامبر اسلام و ائمه معصومین علیهم السلام احیا گردید، در سایر ادوار تاریخ، زن جایگاه و ارزش واقعی خود را ندارد. یافته‌های این پژوهش حاکی از این است که دیدگاه‌های حضرت امام تنها در خصوص حضور زن در اجتماع، فراز و فرود داشته است؛ به‌گونه‌ای که در برهه‌هایی از تاریخ پهلوی، حضور زن نامطلوب شمرده شده اما حرکت‌های انقلابی زنان در سال‌های شکل‌گیری نهضت اسلامی و جنگ تحمیلی، مبارک تلقی می‌شود. این نگرش اثر شگرفی بر حضور اجتماعی زنان در بعد از انقلاب ایجاد می‌کند. هدف از این مقاله کیفی که به شیوه توصیفی انجام گرفته و نحوه گردآوری مطالب آن به‌صورت کتابخانه‌ای و از مجموع آثار حضرت امام خمینی، رحمه الله علیه، است بازشناساندن هویت و منزلت زن مسلمان از دیدگاه بنیان‌گذار کبیر انقلاب اسلامی ایران و نتایج عملی آن از حضور زنان در عرصه‌های مختلف اجتماعی است.

واژگان کلیدی: زن، هویت، امام خمینی، انقلاب اسلامی، حضور.

۱. عضو هیئت علمی دانشگاه الزهراء (س)، گروه مطالعات خانواده و زنان، ایمیل: e.shariati@Alzahra.ac.ir

۲. فوق‌لیسانس فقه و حقوق اسلامی، پژوهشگر و مدرس

مقدمه و بیان مسئله

با بررسی جایگاه زن در طول تاریخ می‌بینیم که عمدتاً زن از مقام و منزلتی که خداوند برای او در نظر داشته محروم بوده‌است. ولی در دو دوره، تحولات عظیمی در این وضعیت صورت گرفته که هر دو پس از یک دوران انحطاط شدید بوده‌است. دوران اول، در صدر اسلام است که با گسترش تعالیم و سنت نبوی، زن تا حدودی منزلت خود را بازیافت. این تحول در عصر جاهلیت رخ داد، یعنی زمانی که زنان را نه مثل حیوان، بلکه پایین‌تر از او می‌دانستند و او را زنده به‌گور می‌کردند. با ظهور اسلام، زن از آن لجنزار جاهلی بیرون کشیده شد. اما پس از آن، با غضب حکومت اهل بیت علیهم السلام، و منحرف کردن دین از مسیر اصلی خویش، جایگاه زن نیز مجدداً دچار افول گردید و گرچه دیگر به آن حد از تنزل عصر جاهلی نرسید اما باز هم با جایگاه اصلی زن فاصله بسیار داشت.

ادامه این وضعیت در اعصار بعد، مستمسکی شد در دست صحنه‌گردانان دنیای معاصر. پس از جنگ جهانی دوم، به لحاظ آثار مخرب وسیع جنگ بر جهان، به صحنه کشاندن زنان و استثمار آنان با شعارهای فریبنده آزادی و تمدن جدید به‌عنوان راه‌حلی برای برون رفت از شرایط وخیم اقتصادی در دستور کار حکوم‌تها قرار گرفت. آنها به بهانه بازگرداندن جایگاه حقیقی زن، پرده‌حیای او را دریدند و به بهانه تساوی او با مرد، برهنه و بی‌بندوبارش نمودند. این بی‌بندوباری بر کشور ایران نیز سایه افکند و موجب انحطاط بی‌سابقه جامعه ایران در عصر پهلوی گردید. زن را از مقام و منزلت و شرافت و عزت خویش پایین کشیدند و به اسم آزادی، او را همچون ملعبه و عروسکی گردانیدند.^۱ پس از این انحطاط، با پیروزی انقلاب اسلامی ایران و در سایه‌سار دیدگاه‌های مترقی امام خمینی از اسلام، زن پس از سال‌ها به احیای مجدد هویت، جایگاه و منزلت خویش دست می‌یابد.

از آغاز دهه ۴۰، تا زمان اوج‌گیری حرکت‌های انقلابی مردم، سیاست‌های فرهنگی-اجتماعی پهلوی دوم با بهانه مدرن‌سازی جامعه به‌گونه‌ای دیگر شکل می‌گیرد تا حضور زنان در ادارات و نهادهای دولتی به شکلی فسادانگیز صورت پذیرد. در آن زمان، خاندان سلطنتی به‌عنوان الگوی آرمانی خانواده در ایران مطرح می‌شود و حجاب یکی از عوامل عقب‌ماندگی زنان و مانع ورود ایشان به تمدن بزرگ معرفی می‌گردد. سبک زندگی مصرف‌گرا و تجملی خاندان پهلوی نمونه

۱. صحیفه امام، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ج ۷: ۳۳۸.

مطلوب به جامعه معرفی و پیش شرط ترقی یک زن در جامعه و کنار گذاشتن حجاب مطرح می‌شود. این سیاست هرچند با سیاست سرکوب‌گرانه رضاشاه در کشف حجاب متفاوت بود اما تا حد بسیار زیادی مملکت را به تباهی کشاند و ملت را به عقب برگرداند.^۱

به دلیل چنین وضعیتی در دوره پیش از انقلاب، حضور زنان در فعالیت‌های اجتماعی با تردید و نگرانی امام همراه بود؛ اما در شرایطی که در سایه نظام اسلامی در کشور ایران پدید آمد، ورود زنان به اجتماع و در دست گرفتن مقدرات توسط خود بانوان مورد تشویق امام خمینی قرار گرفت. ایشان حق حاکمیت بر سرنوشت خویش را در فضایی سالم و اخلاقی ضروری دانسته و هیچ تفاوت جنسیتی در این زمینه قائل نبودند. برجسته‌کردن دیدگاه حضرت امام (ره) در زمینه حضور زنان در عرصه‌های مختلف اجتماع مسئله اصلی است که این مقاله بدان می‌پردازد.

هدف و سؤال پژوهش

هدف این پژوهش تبیین اندیشه بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران، حضرت امام خمینی، درباره زن و نقش آن در اجتماع است. ایشان زن را عنصر اصلی صلاح و فساد جامعه دانسته و سرنوشت‌ساز بودن نقش زن و مادر خودساخته را بسیار پراهمیت تلقی می‌کنند. آنچه در حال حاضر نیز مشاهده می‌شود این است که این دیدگاه به منصفه ظهور پیوسته و به‌طور ملموس، می‌توان به اهمیت تأثیر و نقش مادر در خانواده و جامعه پی‌برد. همان‌طور که در بیان مسئله بدان اشاره شد، هدف اصای این مقاله نشان دادن این اصل اساسی است که از نظر امام خمینی در نظام اسلامی، زن در کسب فضائل اخلاقی و حیثیات انسانی با مرد برابر است. به بیان دیگر، زن همان حقوق فطری و انسانی‌ای را دارد که مرد دارد. بدین ترتیب پرسش اصلی که این مقاله به دنبال یافتن پاسخ آن است عبارت است از اینکه امام خمینی چه عرصه‌هایی را برای حضور شرافتمندانه و عزتمندانه زن مورد توجه قرار داده و با چه الفاظ و عبارت‌هایی به اهمیت نقش و جایگاه زن مسلمان خودساخته پرداخته است؟

پیشینه پژوهش

کتاب‌ها و مقاله‌هایی به‌عنوان پیشینه این پژوهش وجود دارند که از آن جمله می‌توان به کتاب‌های زن از دیدگاه امام خمینی (۱۳۶۰)، در جستجوی راه از کلام امام، دفتر سوم (۱۳۶۱)،

۱. جایگاه زن در اندیشه امام خمینی، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۹۰، چاپ سیزدهم: ۲۳۳.

سیمای زن در کلام امام‌خمينی (۱۳۶۹)، دیدگاه امام‌خمينی درباره جایگاه زن با محوریت شخصیت حضرت زهرا(س) (۱۳۹۰) و جایگاه زن در اندیشه امام‌خمينی، تبیان، دفتر هشتم (۱۳۹۰) اشاره کرد. جامع تمام این کتب، مورد اخیر می‌باشد. در این کتب صرفاً به ذکر بیانات حضرت امام اکتفا شده و هیچ‌گونه تحلیل و ارزیابی روی آن صورت نگرفته، نتیجه‌ای بیان نشده و در تطبیق دیدگاه امام با اسلام براساس منابع دینی تلاشی صورت نگرفته است.

مقالاتی که عناوینی مشابه با این اثر دارند و در استفاده از بیانات امام‌خمينی دارای برخی اشتراکات با آن هستند، محتوا و رویکردشان با این اثر متفاوت است. برای مثال، در مقاله «زنان فراتر از نقش‌های سنتی: بررسی جایگاه زن در کلام امام‌خمينی (ره)» محورهای معنایی و سوژه-ساز در کلام امام‌خمينی درباره زنان در فرایند مفهوم‌سازی بررسی شده است. مقاله «زن در اندیشه امام‌خمينی (ره)»، به محوریت نقش زنان در خانواده و تأثیر آن بر تعلیم و تربیت فرزندان پرداخته است. مقاله «قدرت، جنسیت و شأن زن اجتماعی و سیاسی زن از دیدگاه امام‌خمينی (ره)» به بیان نگرش‌های نوین فمینیستی و بررسی جایگاه زن در قدرت سیاسی از دیدگاه فمینیست‌ها و مقایسه آن با دیدگاه امام‌خمينی پرداخته است. «کرامت زن در قرآن و سخن امام‌خمينی (ره)» به اثبات تساوی زن و مرد از نظر کرامت انسانی اهتمام ورزیده و تنها به اختصار اشاراتی به بیانات امام‌خمينی در این حوزه دارد. اثر «حقوق زنان از دیدگاه امام‌خمينی (ره)» نیز خود را به‌عنوان پیش‌زمینه‌ای برای بیان ضرورت بررسی کارشناسانه و اجتهادی حقوق زنان در دوران معاصر معرفی نموده است. اما دو مقاله «جامعه‌شناسی زن در اندیشه امام‌خمينی (ره)» و «جایگاه زنان در منظر امام‌خمينی» که از نظر محتوا شباهت بیشتری با اثر موجود دارند، از دو بُعد تفاوت اساسی با این اثر دارند. در این مقاله اولاً، رویکرد و اندیشه مرحوم امام‌خمينی با آیات و روایات مرتبط مطابقت داده شده و ثانیاً، نمونه‌های عینی و مثال‌های حقیقی از تجلی دیدگاه احیاگرانه امام‌خمينی در عرصه‌های حضور زن مسلمان در جامعه ارائه شده است.

چارچوب نظری

آنچه باعث می‌شود این بحث از اهمیت ویژه‌ای برخوردار شود، وجود دیدگاه‌های متفاوت در زمینه تساوی زن و مرد است. تفاوت جنسیت و وجود ویژگی‌های متمایز طبیعی در زن و مرد در طول تاریخ باعث شکل‌گیری رویکردهای مختلف نسبت به تساوی یا عدم تساوی زن و مرد شده است.

دیدگاهی که نسبت به سایر رویکردها از قدمت بیشتری برخوردار است همان برتری مطلق مردان نسبت به زنان است. دیدگاهی که در عصر جاهلی، موجب زنده به‌گور کردن دختران می‌شد و زنان را در ردیف اشیا قرار می‌داد تا جایی که زن با سایر اموال پدر به فرزندان به ارث می‌رسید. زن چیزی مانند حد وسط انسان و حیوان فرض می‌شد و حتی براساس آموزه‌های تحریف‌یافته تورات مرد اصل و زن فرع و وسیله‌ای برای برآورده کردن حوائج مرد است.^۱

براساس دیدگاه دوم، جنسیت در انسانیت تأثیرگذار نیست. به عبارت دیگر، جنسیت در نقص و کمال انسان تعیین‌کننده نیست، اما در وضع قوانین تأثیرگذار است و موجب تفاوت در حقوق و تکالیف می‌گردد. اما دیدگاه سوم معتقد است جنسیت نه در اصل انسانیت و نه در مسائل حقوقی تأثیری ندارد.^۲

طبق دیدگاه دوم، که همان دیدگاه الهی است و اسلام بیان‌کننده همین دیدگاه است، زن و مرد در کسب امتیازات تکوینی و تشریحی یکسان‌اند. در آیاتی از قرآن مجید این همانندی مورد توجه و تأکید قرار گرفته است. برای نمونه به این موارد می‌توان اشاره کرد: یکسانی زن و مرد از حیث ماهیت انسانی و لوازم آن^۳؛ پیمودن مسیر تکامل و قرب به خدا و بندگی^۴؛ برخورداری از استقلال اعتقادی، سیاسی و اجتماعی و داشتن حق مشارکت^۵؛ برخورداری از استقلال اقتصادی نسبت به اموال خویش^۶؛ برخورداری از حق مادری نسبت به فرزند که حتی در مواردی در مقایسه با حق پدر بر فرزند برتری می‌یابد^۷ و این به‌خاطر زحمات و مشقاتیست که مادر در دوران حمل و شیرخوارگی طفل متحمل می‌شود. این همانندی‌ها بیشتر در حوزه حقوق عمومی زن و مرد است. با وجود این همانندی‌ها در حوزه حقوق عمومی، در عرصه خانواده، عدالت گونه دیگری را ایجاب می‌کند. به دیگر سخن، به دلیل تفاوت در نقش‌ها و کارکردهای زن و

۱. ر.ک. «کرامت زن در قرآن و سخن امام خمینی، نهله غروی نائینی»، بیات، بهار ۸۶، شماره ۵۳: ۱۱۷-۱۱۶.

۲. ر. ک. «تفاوت‌های جنسیتی از دیدگاه اسلام و فمینیسم» نوشته سیده معصومه حسینی، در مجله مطالعات راهبردی زنان، ۱۳۸۳، شماره ۲۳.

۳. نساء/ ۱؛ حجرات/ ۱۳؛ اعراف/ ۱۸۹.

۴. نساء/ ۱۲۴؛ نحل/ ۹۷؛ احزاب/ ۱۳ و اعراف/ ۱۸۹.

۵. ممتحنه/ ۱۰ و ۱۲.

۶. نساء/ ۳۳.

۷. عنکبوت/ ۸؛ اسراء/ ۲۳ و ۲۴؛ بقره/ ۸۳؛ مریم/ ۱۴؛ انعام/ ۵۱؛ نساء/ ۳۶؛ لقمان/ ۱۴ و ۱۵ و احقاف/ ۱۵.

مرد در خانواده و میزان پذیرش مسئولیت ایشان، تفاوت‌هایی در حقوق و تکالیف مرد و زن به چشم می‌خورد که از دید متفکران اسلامی عین عدالت است. در ارزیابی نظام حقوقی اسلام آنچه از دید بسیاری از نقادان نادیده گرفته می‌شود این است که مقررات حقوقی برای تنظیم روابط اجتماعی‌ست و نه به منظور ارزشگذاری و تفضیل یک جنس بر جنس دیگر. بنابراین، چنان‌که ذکر شد، زن و مرد از جهت کسب فضائل اخلاقی و حیثیات انسانی باهم برابرند و ملاک برتری تقوای الهی است.^۱ اسلام برای نفی دیدگاه‌های دیگری که در این زمینه وجود دارد، چهار زن برای نمونه و الگوی زن و مرد معرفی می‌کند؛ از این میان، دو زن الگوی مرد و زن مؤمن و دو زن الگوی زن و مرد بی‌ایمان به‌شمار می‌روند.^۲ این شیوه که در آیات قرآن مورد استفاده قرار گرفته تأکید می‌کند که آنجا که سخن از فرمانبری انسان است زن علاوه بر آنکه الگوی سایر زنان قرار می‌گیرد، می‌تواند نمونه‌ای برای هر انسان، فارغ از جنسیت طبیعی خود باشد تا مردان نیز به مانند او رفتار کنند و جایگاه حقیقی و شأن یک انسان خدا ترس را به‌دست آورند؛ همچنین زنی که مسیری غیر از عبودیت و بندگی حضرت حق را انتخاب کرده و حتی در کنار بندگان صالح خدا و با وجود اتمام حجت الهی، راه شیطان را پیموده می‌تواند سرنوشت نگون‌بخت و تباہ هر انسانی اعم از مرد و زن را به تصویر بکشد. امام خمینی، به‌مثابه یک رهبر الهی، زمانی که از ویژگی‌های انسانی زن و مرد سخن می‌گوید، زن را همچون مرد بر سرنوشت خود مسلط دانسته و او را در مسیر کمال و کسب فضائل همچون مرد قلمداد می‌کند. نکته مهمی که از فرمایشات امام خمینی به‌دست می‌آید این است که ایشان نقش زن را در سعادت و شقاوت جامعه بسیار مؤثرتر از نقش مرد می‌داند و در بسیاری از پیام‌ها و سخنرانی‌های خود بدان اشاره می‌کند. همچنین در فرمایشات حضرت امام به مناسبت‌های مختلف و با عبارات‌های متعدد این موضوع مورد تأکید قرار می‌گیرد که احترام، خدمت و عنایت اسلام به زن بیش از مرد بوده است.^۳

۱. حجرات/۱۳.

۲. تحریم/ ۱۰ و ۱۱

۳. «آقدری که اسلام به زن خدمت کرده خدا می‌داند به مرد خدمت نکرده» (صحیفه امام، ج ۱۰: ۲۷)؛ «اسلام به زن خدمتی کرده‌است که در تاریخ همچو سابقه‌ای ندارد» (همان)؛ «اسلام به شما [زنها] آنقدر احترام قائل است که برای مردها نیست» (همان: ۲۹)؛ «عنایتی که اسلام به بانوان دارد بیشتر از عنایتی است که بر مردان دارد» (همان: ۳۱)؛ «اسلام به زن‌ها بیشتر عنایت کرده‌است تا به مردها. اسلام زن‌ها را بیشتر حقوقشان را ملاحظه کرده‌است تا

این مطلب نشان می‌دهد که تا پیش از اسلام، زن از نظر شرافت و برخورداری از حقیقت انسانی در مرتبه بعدتر مرد قرار داشته‌است. همان‌طور که در ابتدای این قسمت بدان پرداخته شد از حیث حقوقی تفاوت‌هایی بین مرد و زن وجود دارد که مبنای آن تفاوت نقش‌ها و کارکردهای زن و مرد در خانواده است. بنابراین اشتراک مرد و زن در کسب فضائل و حیثیات انسانی، لازمه‌ای با تشابه صددرصدی ایشان در حقوق و تکالیف خانوادگی ندارد. اسلام هرگز رجحان و فضیلتی برای مردان نسبت به زنان قائل نیست، اما با توجه به تلازم حق و تکلیف و به دلیل مسئولیت‌ها و تکالیف بیشتری که برعهده مردان نهاده‌است، در مواردی، اختیارات بیشتری نیز برای ایشان قائل شده‌است و این عین عدالت است چراکه اگر با وجود تفاوت در تکالیف، امتیازات نیز برابر بود عدالت محقق نمی‌گردید. این خلاصه‌ای از نظریه تفاوت در حقوق و تکالیف زن و مرد در نظام حقوقی اسلام است که درمقابل آن، نظریه‌هایی همچون تشابه مطلق زن و مرد در حقوق و ترجیح سوگیرانه یکی بر دیگری بدون در نظر گرفتن تفاوت‌های ساختاری و جنسیتی مبتنی بر نقش‌ها و کارکردهای متفاوت ایشان وجود دارد. آنچه از حیث نظری بر این مقاله سایه افکنده، تبیین دیدگاه‌های مرحوم امام خمینی درخصوص احیای کرامت و منزلت انسانی زن است که منطبق بر آموزه‌های اسلام است.

روش تحقیق

در این مقاله برای استخراج دیدگاه امام خمینی درباره جایگاه زن، از روش توصیفی-تحلیلی استفاده شده‌است. شیوه جمع‌آوری اطلاعات کتابخانه‌ای و اسنادی است. بدین منظور ابتدا پس از بیان شمه‌ای از فضای حاکم در جامعه و وضعیت موجود در زمان حیات ایشان که قسمتی مصادف با دوران پهلوی اول^۱ و دوم^۲ بود، دیدگاه امام خمینی، درخصوص عرصه‌هایی که زن می‌تواند در آن حضور فعال و مؤثر داشته‌باشد، ارائه می‌گردد. در همین راستا، عبارت‌هایی که

مردها» (همان: ۳۴)؛ «آنقدری که اسلام خدمت به شما [زنها] کرد، به مردها آنقدر خدمت نکرد» (همان: ۵۰)؛ «احترام و آزادی‌ای که اسلام به زن داده‌است، هیچ قانون و مکتبی نداده‌است» (همان: ۶۱)؛ «زن‌ها در اسلام یک احترام ویژه دارند» (همان: ۶۷)؛ «این اسلام که در ایران زنده شد، آن خدمتی را که به بانوان کرده‌است و خواهد کرد ارزشش به اندازه‌ای است که نمی‌توانیم ما توصیف کنیم» (همان: ۱۳۳).

۱. رضا پهلوی (۱۳۲۳-۱۲۵۶) ملقب به رضا شاه، اولین پادشاه سلسله پهلوی در ایران.
 ۲. محمدرضا پهلوی (۱۳۵۹-۱۲۹۸) دومین و آخرین پادشاه سلسله پهلوی در ایران که حکومتش با انقلاب اسلامی مردم ایران به رهبری امام خمینی در ۲۲ بهمن ۱۳۵۷ به پایان آمد.

ایشان در سخنرانی‌ها، نامه‌ها، مصاحبه‌ها و پیام‌های خود در وصف مقام و منزلت و ارزش و جایگاه حقیقی زن بیان می‌کند کنارهم قرار داده‌شده و با جمع‌بندی و انطباق آن با مبنای شریعت، تحلیل نهایی پژوهش به مخاطب ارائه می‌گردد. همچنین به دلیل اهمیت عینیت‌یافتن این نگرش در جامعه علاوه بر ذکر تعداد شهیدان و ایثارگران زنی که در عرصه دفاع از کیان اسلامی و تمامیت ارضی سرزمین خود جان فشانی کرده‌اند، مناصب، مسئولیت‌ها و مشاغل مهمی که زنان پس از انقلاب اسلامی احراز نموده‌اند به‌عنوان مصداق عملی و الگوی نظری رویکرد امام‌خمینی ارائه شده‌است.

یافته‌های پژوهش

امام‌خمینی بر این باورند که اسلام دین سیاسی است و حتی عبادتش نیز سیاست است، لذا عرصه سیاست، عرصه مردانه تلقی نشده و ورود زنان در این عرصه نه تنها حق، بلکه تکلیف ایشان به‌شمار می‌آید.^۱ البته ایشان تأکید دارند که نباید این نکته بسیار مهم مورد غفلت واقع شود که حضور زن مسلمان باید با حفظ عفت و حدود اسلامی همراه باشد به‌گونه‌ای که شأن زن مسلمان به‌هیچ‌عنوان به مخاطره نیفتد.^۲

امام‌خمینی اهمیت حضور زنان را در انقلاب و پیشبرد اهداف آن فراتر از حضور مردان دانسته و نقش بانوان را نقشی مضاعف قلمداد می‌کنند. در فرازی از بیانات ایشان چنین آمده‌است: «شما بانوان در ایران ثابت کردید که در پیشاپیش این نهضت قدم برداشتید. شما سهم بزرگی در این نهضت اسلامی دارید»^۳ و «شماها مردان و زنان شیر در ایران تربیت می‌کنید. دامن شما دامن عصمت، عفت و عظمت است»^۴.

در حقیقت، عملکرد زنان را می‌توان از نگاه امام هم در ایجاد تحول عظیمی که ایشان خود سکاندار آن بودند و هم در تثبیت نظام سیاسی جدید، بسیار مؤثر و دارای جایگاهی با اهمیت دانست. امام‌خمینی با هویت بخشی حقیقی به زن، به کرامت، شرافت، منزلت و ارجمندی زن مسلمان اشاره کرده و قوانین منبعث از سوی خداوند را به صلاح جامعه معرفی می‌کنند. ایشان

۱. همان: ۴۰.

۲. همان: ۴۹.

۳. همان: ۱۳۴ و ۱۳۵.

۴. همان: ۹۵.

داشتن پوشش اسلامی برای بانوان را در جامعه ضروری دانسته و آن را برای حفظ ارزش‌ها می‌دانند و به خانم‌ها هشدار می‌دهند که به سوءنیت افرادی که از روی عمد، قصد دارند زن‌ها را ملعبه و عروسکی گردانند، آگاه شوند و خرده‌گیری به قوانین اسلامی، به‌ویژه حجاب را وسوسه شیطانی ایشان تلقی کنند و زن بودن را از نگاه اسلام بر ارزش‌های والایی چون تربیت و انسان‌سازی و دخالت آگاهانه در مقدرات کشور خویش معرفی می‌کنند.^۱

جلوه‌های حضور زن و عرصه‌هایی که نقش بی‌بدیل و سازنده این عنصر اجتماع در اندیشه امام امت مورد توجه قرار گرفته شامل عرصه‌های علمی، اقتصادی، سیاسی، مبارزاتی و تربیتی است که لازم است به تفکیک تبیین شود.

عرصه‌های مختلف حضور زن در اندیشه امام خمینی

۱- زن و فعالیت‌های علمی

حق کسب علم و دانش یکی از جنبه‌های حضور زن در جامعه است و اسلام بدون تفاوت جنسیتی به تحصیل علم فرمان داده و آن را با ارزش می‌شناسد. در آیه ۱۱ سوره مجادله خداوند می‌فرماید: «... یرفع الله الذین امنوا منکم والذین اتوا العلم درجات...»^۲.

امام خمینی راجع به تبلیغات دشمن که اسلام را مخالف تحصیل زنان معرفی می‌کرد، صریحاً اعلام فرمودند: «این حرف‌هایی که راجع به زنان و یا مسائل دیگر شنیده‌اید، اینها همه تبلیغات شاه و اشخاص مغرض است و زن‌ها آزاد هستند و در تحصیل آزاد هستند»^۳. امام با اهمیت دادن به علم‌آموزی زنان، به‌طور عملی نیز دستور به رفع هرگونه مانعی بر سر راه یادگیری و پژوهش زنان در مسائل علمی می‌دادند. ایشان در پاسخ به یک سؤال رسیدن زنان به رتبه اجتهاد را نیز امکان‌پذیر می‌دانند^۴، و با تصریح به اینکه تحصیل در تمامی رشته‌ها از ثمرات

۱. همان: ۷۴.

۲. «... خداوند کسانی را که ایمان آورده‌اند و کسانی را که علم به آن‌ها داده شده درجات عظیمی می‌بخشد...».

۳. در جستجوی راه از کلام امام، ۱۳۶۱: ۱۸.

۴. جایگاه زن در اندیشه امام خمینی: ۵۱. از نمونه‌های عینی بانوان مجتهده‌ی ایرانی می‌توان به بانو سیده نصرت بیگم امین، ملقب به بانوی اصفهانی، ۱۳۶۲ - ۱۲۶۵، اشاره کرد. این بانوی شیعه که از عالمان و عارفان مسلم به شمار می‌رود در سن چهل سالگی موفق به اخذ درجه اجتهاد گردید. مراجعی نظیر آیت‌الله آقا سید محمد کاظم شیرازی، آیت‌الله آقا شیخ محمد رضا نجفی اصفهانی، آیت‌الله آقا شیخ عبدالکریم حائری، آیت‌الله آقا ابراهیم حسینی

انقلاب بوده می‌فرماید: «حالا طوری شده‌است که خانم‌ها همدوش با سایر برادران در تحصیل علم و عرفان و فلسفه و تمام شعب علم و انشاءالله صنعت فعالیت می‌کنند»^۱. امام خمینی در جمع بانوان فرهنگی راجع به تعلیم دختران هم می‌فرمودند: «اگر شما در محلی هستید که در آنجا باید تعلیم و تربیت خانم کوچولوها را بکنید، باید خوب تربیت کنید»^۲. ایشان یکی از وظایف همه افراد از جمله خانم‌ها را وظیفه آموزش چیزهایی می‌دانند که به درد دین و دنیای افراد می‌خورد.^۳ حتی در پیامی به ملت ایران به تمام خانم‌ها و آقایان باسواد فرمان می‌دهند که برای یاددادن به پا خیزند و در مساجد و تکایا و حتی در منزل شخصی، نوشتن و خواندن را به خانم‌ها و آقایان بی‌سواد یاد دهند و از بی‌سوادان می‌خواهند که از این امر سرپیچی نکنند.^۴

رشد زنان در فعالیت‌های مختلف علمی و اجرایی یکی از مواهب انقلاب اسلامی و ناشی از نگاهی تازه و انسانی به زن است. تا پیش از انقلاب، براساس سرشماری سال ۱۳۵۵، بیش از ۶۰ درصد از زنان کشور بی‌سواد بودند. درحالی‌که توزیع نسبی سوادآموزان زن نسبت به کل سوادآموزان در سال ۱۳۸۵، ۸۴/۶ درصد بوده‌است.^۵ همچنین درحال حاضر نسبت قبولی ۶۰ به ۴۰ دختران نسبت به پسران در کنکور سراسری تبدیل به یک قصه تکراری شده‌است. در کنکور سال ۱۳۹۳ و ۱۳۹۴، به ترتیب ۹ و ۸ نفر از ۱۵ نفر اول کنکور به دختران تعلق داشت.^۶ در سال تحصیلی ۹۱-۹۲، از تعداد ۱۲۷۰۰۹۲ نفر دانش‌آموز روزانه، تعداد ۶۱۵۲۱۷۴ نفر ایشان، یعنی ۴۸/۴۳٪ دختران بودند. همچنین در سال تحصیلی ۹۲-۹۱ از تعداد ۴۴۳۵۸۸۰ نفر دانشجو در دانشگاه‌های دولتی و آزاد بر حسب گروه‌های عمده، تعداد ۲۱۳۶۰۲۲ نفر را دختران تشکیل

شیرازی اصطهباناتی و آقا شیخ مرتضی طاهری به ایشان اجازه اجتهاد دادند. حضرت امام خمینی نیز مکرر در دیدارهایی که با علما و روحانیون اصفهان داشتند، جویای حالات، اشتغالات و سلامتی این بانوی بزرگوار بودند (www.tebyan.net دسترسی در تاریخ سه اردیبهشت ۱۳۹۳).

۱. جایگاه زن در اندیشه امام خمینی، ۵۵.

۲. همان: ۵۱.

۳. همان: ۵۲.

۴. همان: ۵۲.

۵. www.lmoiran.ir سایت سازمان نهضت سوادآموزی، دسترسی در تاریخ سه مرداد ۱۳۹۷.

۶. www.Irna.ir سایت خبرگزاری جمهوری اسلامی، دسترسی در تاریخ سه مرداد ۱۳۹۷.

داده‌اند، که معادل ۴۸/۱۵ درصد می‌باشد.^۱ تا سال ۱۳۹۳ از مجموع ۱۱۹۸۲۰ نفر عضو هیئت علمی در ایران، ۲۷۰۲۹ نفر زن هستند؛ یعنی تقریباً یک چهارم اعضای هیأت علمی را زنان تشکیل می‌دهند. سهم ۲۲/۵ درصدی هیئت علمی کشور و ۳۰ درصدی زنان از ظرفیت نخبگی، صرفاً بخشی از آماری است که زنان ایران به خود اختصاص داده‌اند.^۲ همچنین چندین دوره است که رئیس دانشگاه الزهرا (س)، به‌عنوان بزرگ‌ترین دانشگاه جامع اختصاصی زنان در ایران، از میان بانوان فرهیخته ایرانی انتخاب می‌گردد و یکی از رؤسای موفق این دانشگاه خانم دکتر انسیه خزعلی نام دارد. این درحالی است که از زمان تأسیس این دانشگاه در سال ۱۳۴۳ تا سال پیروزی انقلاب، سال ۱۳۵۷، ریاست این دانشگاه بر عهده مردان بوده‌است.^۳ اما پس از انقلاب در دو دوره متناوب و سپس چهار دوره متوالی ریاست و سرپرستی آن برعهده بانوان ایرانی قرار گرفته‌است.^۴ همچنین درصد کارکنان زن آموزش و پرورش شامل کارکنان رسمی، پیمانی و حق‌التدریس، به جز کادر خدماتی، در سال ۱۳۹۷ شمسی، ۵۴ درصد بوده‌است.^۵ همچنین براساس آمار قوه قضائیه، تعداد قضات زن در ایران تا سال ۱۳۹۵ به ۸۰۰ نفر، یعنی ۸٪ رسیده‌است.^۶

۲- زن و فعالیت‌های اقتصادی

براساس تعالیم اسلام، مردان و زنان در آنچه کسب می‌کنند، سهم دارند. در آیه ۳۲ سوره نساء آمده‌است: «... للرجال نصیب مما اكتسبوا و للنساء نصیب مما اكتسبن...»^۷. توجه به این اصل اقتصادی نشئت گرفته از معارف اسلامی در بیانات امام خمینی به کرات وجود دارد. در اینجا به دو مورد از آنها اشاره می‌شود:

۱. www.tabnak.ir سایت خبری تحلیلی تابناک، دسترسی در تاریخ سه اردیبهشت ۱۳۹۳.

۲. <http://women.gov.ir> سایت معاونت امور زنان و خانواده ریاست جمهوری، دسترسی در سه مرداد ۱۳۹۷.

۳. www.alzahra.ac.ir سایت دانشگاه الزهرا، دسترسی در تاریخ سه مرداد ۱۳۹۷.

۴. بانوانی که پس از انقلاب ریاست این دانشگاه را برعهده داشته‌اند عبارت‌اند از خانم دکتر ثریا مکنون در سال ۱۳۶۳، خانم دکتر حکیمه دبیران از سال ۱۳۶۴ تا ۱۳۶۷، خانم دکتر زهرا رهنورد از سال ۱۳۷۷ تا ۱۳۸۵، خانم دکتر محبوبه مباشری از سال ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۱، خانم دکتر انسیه خزعلی از سال ۱۳۹۱ تا ۱۳۹۵ و خانم دکتر مهناز ملاظری از سال ۱۳۹۵ تا کنون.

۵. www.irna.ir سایت خبرگزاری جمهوری اسلامی، دسترسی در تاریخ سه مرداد ۱۳۹۷.

۶. www.farsnews.com سایت خبرگزاری فارس، دسترسی در تاریخ سه مرداد ۱۳۹۷.

۷. «... مردان نصیبی از آنچه به دست می‌آورند دارند و زنان نیز نصیبی ...»

«در نظام اسلامی، زن همان حقوقی را دارد که مرد دارد، حق تحصیل، حق کار، حق مالکیت^۱؛»

«تمام معاملات خانم‌ها به اختیار خودشان است و آزاد هستند. اختیار شغل را آزاد هستند^۲. امام خمینی با تأکید به مساوات زنان و مردان در حق مالکیت و انتخاب شغل، حضور بانوان در صحنه‌های اقتصادی پس از انقلاب را در راه تعالی اسلام و مقاصد قرآن مجید قلمداد می‌کردند.^۳»

۳- زن و فعالیت‌های سیاسی

در آیه ۱۱ سوره مبارکه تحریم، خداوند زنی را به‌عنوان مثال برای اهل ایمان معرفی می‌کند: «و ضرب الله مثلا للذین آمنوا امرأت فرعون ...^۴». همسر فرعون، که آسیه نام داشت، با انتخاب خود از پذیرش تحمیل و اجبار حاکمیت زمان خود سر باز زد و آزادانه سرنوشت خود را رقم زد؛ لذا در خطاب الهی مثالی برای اهل ایمان، اعم از مردان و زنان، قرار گرفت. همچون آسیه، زنان بی‌شماری با بصیرت و بینش در زندگی سیاسی خویش با احساس مسئولیت بر نظام حکومتی حاکم بر جامعه خویش نظارت و تأثیر داشته‌اند. حق رأی دادن، حق انتخاب کردن و انتخاب شدن، حق انتقاد، حق حضور در مجلس شورای اسلامی و مشارکت در مسئولیت تقنین، حق امر به معروف و نهی از منکر نسبت به مسؤولین مملکتی در تمامی رده‌ها از جمله جلوه‌های حضور سیاسی زن در اجتماع است.

امام خمینی برای این عرصه از حضور زنان، اهمیتی ویژه قائل بودند و شخصیت سیاسی زن را در کنار سایر ابعاد شخصیتی او، رشد بخشیدند. نمونه‌هایی از بیانات امام خمینی در اینباره مورد بررسی قرار می‌گیرد:

- «اسلام زن را تا حدی ارتقا می‌دهد که او بتواند مقام انسانی خود را در جامعه باز یابد و از حد شیء بودن بیرون بیاید و متناسب با چنین رشدی می‌تواند در ساختمان حکومت اسلامی مسئولیت‌هایی را به عهده بگیرد^۵».

۱. در جستجوی راه از کلام امام: ۳۳.

۲. صحیفه امام، جلد ۶: ۴۳۷-۴۳۶.

۳. جایگاه زن در اندیشه امام خمینی: ۵۱.

۴. «خداوند برای مؤمنان، به همسر فرعون مثل زده‌است ...».

۵. در جستجوی راه از کلام امام: ۱۷.

در این خطاب برعهده گرفتن مسئولیت زنان در حکومت مورد تأکید قرار می‌گیرد و این امر در مسیر رشد انسانی زن قلمداد می‌گردد.

حضرت امام، به‌عنوان پیشوایی بصیر و آگاه، حتی دخالت در سیاست را تکلیف زنان دانسته و می‌فرمودند: «باید همه‌ی زن‌ها و مردها در مسائل اجتماعی و مسائل سیاسی وارد باشند^۱» و در جای دیگر تصریح کردند: «خانمها حق دارند در سیاست دخالت کنند؛ تکلیفشان است^۲».

تأکیدات و توصیه‌های حضرت امام در این بُعد باعث گردید که حضور زنان ایرانی در سیاست الگوی زنان مبارز جهان گردد و خیزش‌های رهایی بخش در مبارزات سیاسی زنان در کشورهای دیگر ایجاد شود. امام خمینی در پیامی اظهار امیدواری کرده که جامعه‌ی زنان در سرتاسر عالم از خواب غفلتی که چپاولگران بر آن‌ها تحمیل کرده‌اند، بیدار شده و دیگر بازی نخورند و به مقام والای خود برسند. همچنین به ایشان توصیه می‌کنند که از تحول معجزه‌آسایی که برای زنان ایران در اثر انقلاب بزرگ اسلامی حاصل شد سرمشق گرفته و بکوشند تا جامعه‌ی خود را به آزادی و استقلال برسانند.^۳

در حال حاضر، در پرتو نگاه جدیدی که نسبت به حضور زنان در جامعه ایجاد شده، نمونه‌های عینی اندیشه حضرت امام خمینی کاملاً بروز یافته‌است؛ به گونه‌ای که زنان متعددی را می‌توان نام برد که به‌عنوان دیپلمات، نماینده مجلس، وزیر، معاون وزیر، شهردار، عضو شورای شهر و رییس سازمان‌های مهم دولتی انجام وظیفه کرده و می‌کنند. یکی از این نمونه‌ها مرحومه «مرضیه حدیدچی»، معروف به خانم «طاهره دباغ»، مبارز فعال انقلابی و اولین دیپلمات زن ایرانی پس از انقلاب است که سه دوره نمایندگی در مجلس شورای اسلامی، ریاست زندان‌های زنان تهران و تدریس در دانشگاه را در کارنامه خود دارد. همچنین می‌توان به خانم دکتر «مرضیه وحید دستجردی»، وزیر بهداشت در دولت دهم، خانم «مرضیه افخم»، سخنگوی وزارت امور خارجه در دولت یازدهم، دکتر «فاطمه بداغی»، دکتر «الهام امین زاده» و دکتر «لعیا جنیدی»، مشاورین حقوقی رئیس جمهور در دولت دهم، یازدهم و دوازدهم، دکتر «فهیمة فرهمندپور»، مشاور سابق وزیر کشور در امور زنان و خانواده، «معصومه دادوند»، «مژده صابری» و «مهری

۱. همان: ۲۶.

۲. جایگاه زن در اندیشه امام خمینی: ۳۸.

۳. همان: ۴۱.

روستایی»، به عنوان اولین شهرداران زن در تهران و ساوه، «معصومه آباد» و «الهه راستگو»، از اعضای سابق شورای شهر تهران، «معصومه ابتکار»، رئیس سابق سازمان محیط زیست، دکتر «زهرا آیت‌اللهی»، رییس شورای فرهنگی - اجتماعی زنان و بانوان متعدد دیگری اشاره کرد.^۱ از دیگر صحنه‌های حضور زنان در عرصه‌ی سیاست، نمایندگی در پارلمان ایران است که از ابتدای تشکیل مجلس شورای اسلامی، بانوان نیز به عنوان نماینده کرسی‌های مجلس را به خود اختصاص داده و نقش بسیار مهمی در تصویب طرح‌ها و لوایح درباره‌ی زنان، خانواده و کودکان داشته‌اند و تا سال ۱۳۹۵، بیش از ۴٪ از نمایندگان مجلس، خانم‌ها می‌باشند، به طوری که دوره‌های ششم و دهم مجلس شورای اسلامی بیشترین تأثیر را در این آمار داشته‌است.^۲

۴- زن و فعالیت‌های مبارزاتی

یکی دیگر از ابعاد فعالیت‌های زنان، عرصه مبارزه مستقیم و غیرمستقیم او در رویارویی با دشمنان دین و میهن است. البته این عرصه را می‌توان یکی از وجوه فعالیت‌های سیاسی زن نیز به‌شمار آورد، لیکن به جهت اهمیت، به‌عنوان بعد مستقل مورد بررسی قرار گرفته‌است. امام‌خمينی با از میان برداشتن موانع بزرگ و جدی‌ای که بر سر راه حضور مبارزاتی زنان وجود داشت، با صلابت و قاطعیت اعلام کردند که زنان نیز همچون مردان در مبارزه با دشمنان دارای مسئولیت حضور می‌باشند. دیدگاه‌های عمیق و برداشت‌های اصیل و نوین ایشان از اسلام موجب گردید که تنگ نظری‌ها و سخت‌گیری‌های بی‌دلیل و بدون منطق از بین رفته و زن مسلمان خود را در تقابل با دنیای تفرعن و شرک، شریک و سهیم بداند. چنین روشن‌بینی‌هایی، زن مسلمان ایرانی را به صحنه کشاند و او را به نهضت و مجاهدت فرا خواند. مجاهدت‌هایی که امام‌خمينی در وصف آن فرمودند: «ما همگی مرهون شجاعت‌های شما زنان هستیم»^۳ و «زنان همدوش مردان، بلکه جلوتر از آنان در صف قتال ایستادند»^۴. در این میان، یکی از زنانی که نقش مبارزاتی مثال‌زدنی‌ای دارد مرحومه خانم دباغ است. ایشان علاوه بر فعالیت دیپلماتیک نقش‌های مبارزاتی بی‌بدیلی نیز دارد. این بانوی مبارز فعال

۱. <http://farhangoeilm.ir> سایت شورای فرهنگی اجتماعی زنان، دسترسی در تاریخ سه مرداد ۱۳۹۷.

۲. www.parliran.ir سایت مجلس شورای اسلامی، دسترسی در تاریخ سه مرداد ۱۳۹۷.

۳. در جستجوی راه از کلام امام: ۵۰.

۴. همان: ۲۰.

انقلابی در دوره پیش از انقلاب، محافظ امام خمینی در پاریس، از بنیان‌گذاران سپاه پاسداران، اولین فرمانده سپاه غرب کشور در همدان و اولین فرمانده زن در سپاه پاسداران است.^۱ از بانوان دیگری که در عرضه ایثار و مقاومت نقش آفرینی کرده و جان خود را فدا نموده و به شهادت رسیدند می‌توان به خانم‌ها مریم فرهانیان^۲، ناهید فاتحی کرجو^۳ و فوزیه شیردل^۴ به‌عنوان شهدای جنگ تحمیلی عراق علیه ایران اشاره نمود. همچنین براساس آمارها تعداد شهدای زن در جنگ تحمیلی، ۴۳۶۳ نفر بوده‌است. این در حالی است که بیش از ۲۰۰۰ زن نیز در جریان تظاهرات و راهپیمایی‌های پیش از انقلاب اسلامی ایران به شهادت رسیده‌اند. همچنین تعداد ۲۲۸۰۸ نفر زن امدادگر و ۲۲۷۶ نفر پزشک زن نیز در جنگ تحمیلی به وظیفه امدادسانی پرداخته‌اند. تعداد زنان جانباز نیز ۵۰۰۰ نفر بوده‌است. تعدادی از آزادگان ایرانی نیز خانم بوده‌اند نظیر دکتر فاطمه ناهیدی که در اوایل جنگ و درحالی‌که با یک تیم پزشکی مشغول انتقال شهدا و مجروحین بودند به اسارت نیروهای عراقی درآمدند. به گفته این مامای زن ایرانی که مدت چهار سال در اسارت بوده‌است تعداد اسرای زن ایرانی ۵ نفر بوده‌است.^۵

۱. www.tasnimnews.com خبرگزاری تسنیم، دسترسی در تاریخ سه مرداد ۱۳۹۷.

۲. شهیده مریم فرهانیان در سن ۱۷ سالگی در بیمارستان امام خمینی (ره) آبادان مشغول امدادگری شد و به مدت سه سال به کار امدادگری و پرستاری از مجروحین جنگ در بیمارستان‌های مختلف آبادان ادامه داد که در این مدت یک بار به شدت زخمی شد و به اجبار در بیمارستان بستری شد. این شهیده بزرگوار در غروب سیزدهم مرداد ماه سال ۱۳۶۳ درحالی‌که همراه با دو تن از خواهران همکار خود بر مزار شهیدی که بنا به وصیت مادر شهید، که از آنان قول گرفته بود هر سال به‌جای او بر سر مزار پسر شهیدش حاضر شوند، درحالی‌که راهی گلستان شهدای آبادان شده بودند مورد اصابت ترکش خمپاره دشمن بعثی قرار گرفتند و دو خواهر همراه او زخمی شدند و مریم فرهانیان نماد رشادت و مجاهدت زن ایرانی به فیض شهادت نائل شد. سایت جامع فرهنگی مذهبی شهید آوینی، دسترسی در تاریخ سه مرداد ۱۳۹۷.

۳. او ملقب به سمیه کردستان، دختر ۱۶ ساله‌ای بود که ۱۱ ماه توسط ضدانقلاب شکنجه شد؛ موهای سرش را تراشیده و ناخن دست و پایش را کشیدند تا به امام خمینی (ره) توهین کند اما او شهادت را به زندگی با ذلت ترجیح داد. سایت خبرگزاری فارس، دسترسی در تاریخ سه مرداد ۱۳۹۷.

۴. یکی از شهدای شاخص کشور که در سال ۹۳ معرفی شده، شهیده فوزیه شیردل است. در ۲۵ مرداد سال ۵۸ در جریان حمله گروهک ضد انقلاب دموکرات به بهداری پاره و محاصره بهداری و درحالی‌که مشغول کمک به یاران شهید چمران در راهنمایی هلی کوپتر برای فرود در بهداری بود مورد اصابت گلوله قرار گرفت و پس از ۱۶ ساعت خونریزی به درجه رفیع شهادت نائل آمد و در گلزار شهدای باغ فردوس کرمانشاه آرام گرفت.

۵. www.isaar.ir پایگاه اطلاع‌رسانی بنیاد شهید و امور ایثارگران، دسترسی در تاریخ سه مرداد ۱۳۹۷.

۵- زن و نقش تربیتی او

تربیت در فرهنگ اسلامی، جایگاه بسیار والایی دارد به گونه‌ای که یکی از حقوق فرزند بر والدین تربیت کردن و ادب‌آموزی معرفی شده‌است. در روایتی از حضرت علی علیه السلام، وارد شده که ایشان فرمودند: «حق فرزند بر والد این است که نام نیکو بر وی نهد، تربیتش نموده و او را قرآن بیاموزد».^۱ تربیت و نوع آن به اندازه‌ای اهمیت دارد که می‌تواند در سرنوشت هر انسان تأثیر بسیار زیادی برجای بگذارد.

نقطه آغاز تربیت هر انسانی، از محیط خانواده اوست و حیاتی‌ترین و مؤثرترین نقش در تربیت هرانسان، برعهده مادر او قرار گرفته‌است. امام خمینی مکرراً به نقش زنان در پرورش انسان‌های صالح اشاره فرموده و سعادت هر کشور و ملتی را در گرو تربیت صحیح انسان‌ها توسط زنان عفیف و پاکدامن دانسته و می‌فرمودند: «زن پرورش‌دهنده زنان و مردان ارجمند است. از دامن زن، مرد به معراج^۲ می‌رود. دامن زن محل تربیت بزرگ زنان و بزرگ مردان است»^۳ یا «زن، مربی جامعه است، از دامن زن انسان‌ها پیدا می‌شوند، مرحله اول مرد و زن صحیح، از دامن زن است. زن با تربیت صحیح خودش انسان درست می‌کند و با تربیت صحیح خودش، کشور را آباد می‌کند»^۴.

از نگاه امام خمینی، جایگاه تربیتی زن بسیار باعظمت است و ایشان زن را یکتا موجودی معرفی می‌کنند که می‌تواند از دامن خود افرادی به جامعه تحویل دهد که از برکاتشان نه یک جامعه بلکه جامعه‌ها به استقامت و ارزش‌های والای انسانی کشیده شوند و می‌تواند به عکس آن باشد.^۵ امام خمینی زن را مظهر تحقق آمال بشر دانسته و دامان او را مدرسه می‌داند و از زنان

۱. «و حق الولد علی الوالد ان یحسن اسمہ و یحسن ادبه و یعلمه القرآن»: نهج البلاغه، قم: مؤسسه نهج البلاغه، ۱۴۱۴ ه.ق.، اول: ۳۹۱.

۲. معراج از ریشه عرج و به معنای صعود و بالا رفتن است. در آیات ابتدائی سوره مبارکه اسراء، هفدهمین سوره از قرآن مجید، به معراج پیامبر اکرم (ص) از مسجدالحرام به مسجدالاقصی اشاره شده‌است. معراج در کلام امام خمینی کنایه از این است که تربیت مادر آنقدر اهمیت دارد که می‌تواند باعث شود فرزند به خدا نزدیک‌تر شود.

۳. در جستجوی راه از کلام امام: ۷۴ و ۷۵.

۴. همان: ۷۴.

۵. همان: ۲۷.

می خواهد که به تحصیل فضایل بپردازند تا کودکانشان در دامن ایشان به فضیلت برسند.^۱ حضرت امام خمینی خدمت مادر به جامعه را از خدمت معلم بالاتر دانسته و نقش او را در جامعه بالاتر از نقش مرد معرفی می کند.^۲ ایشان جدا کردن کودک از دامن مادر و محبت ندیدن از مادران را موجب پدید آمدن عقده و منشأ بسیاری از مفاسد بشری عنوان نموده اند.^۳ امام خمینی خاطر نشان کرده اند که نباید تربیت فرزند امر کوچکی تلقی شود زیرا که شغل مادر همان شغل انبیاست^۴ و سعادت و هلاکت یک مملکت بسته به مردانی است که تربیت ایشان از دامن مادر شروع گشته است.^۵

امام خمینی در یکی از سخنرانی های خود عنوان می دارند: «زنان مردان شجاع را در دامن خود بزرگ می کنند. قرآن کریم انسان ساز است و زنان نیز انسان ساز. اگر زنان شجاع و انسان ساز از ملت گرفته شوند ملت ها به شکست و انحطاط کشیده می شوند».^۶

به ظرافت می توان دریافت که نقش تربیتی یک زن در مقام مادری و یا همسری چقدر عظمت دارد؛ هنگامی که یک مادر به آموزش فرزندان خود مبادرت کرده و یا با رفتار خود یک الگوی عملی از رفتارهای صحیح را به او نشان می دهد و تلاش می کند که به فرزندان خود یک زندگی شرافتمندانه را تعلیم داده و اجازه ندهد نسبت به پیرامون خود بی تفاوت باشند و یا نقش آرامش دهندگی یک زن در مقام همسری چگونه می تواند به نگرانی ها و دغدغه های شوهرش پایان بخشیده و در او ایجاد تشجیع نماید.

۶- زن و نقش وی در ایجاد روحیه پایداری و مقاومت

ایجاد روحیه پایداری و مقاومت با وجودی که در زمره نقش های تربیتی جای می گیرد لکن به دلیل اهمیت و تأکید بر آن به صورت مجزا در بیانات امام خمینی دنبال می گردد. نقش تربیتی زنان در این امر بسیار ستودنی است. گاهی پیش قدمی و یا دوشادوشی بانوان موجب گردیده روحیه

۱. همان: ۷۴.

۲. همان: ۷۳.

۳. همان: ۷۲.

۴. همان: ۷۱.

۵. همان: ۷۰.

۶. همان: ۱۹.

پایداری و استقامت در مردان مضاعف گردد. روحیه‌ای که نقش مؤثری در به وجود آوردن و تداوم یک عمل خواهد داشت.

امام خمینی با اشاره به این روحیه می‌فرماید: «ما همه در این نهضت سهیم هستیم و شما خانم‌ها سهم بزرگی دارید یعنی آمدن شما خانم‌ها به خیابان‌ها و میدان‌های مبارزه موجب شد که مردم همه قوت پیدا کنند و تقویت بشوند. روحیه آنها هم با آمدن شما تقویت شد. شما سهم بزرگی در این نهضت دارید»^۱.

امام خمینی در پیام‌ها و سخنرانی‌های خود دوشادوشی و مقدم بودن زن‌ها را در عرصه‌های مختلف در قالب عبارت‌های زیبایی خاطر نشان کرده که به چند نمونه اشاره می‌شود:

«شما خواهران عزیز و شجاع دوشادوش مردان پیروزی را برای اسلام بیمه کردید»^۲؛

امام خمینی در این خطاب در صحنه بودن زنان و دوشادوش مردان حرکت کردن ایشان را موجب بیمه کردن نهضت می‌داند.

«شما خواهران در این نهضت سهم به‌سزایی داشتید ... و نسبت به مردان پیش و پیشوا بودید و موجب قدرت آنها شدید»^۳؛

حضرت امام در این سخن، دوشادوشی زنان در کنار مردان را موجب قدرت مردان تلقی می‌کنند.

«همه زن و مرد خصوصاً خانم‌ها که در صف اول این نهضت بودند زحمت کشیدند»^۴؛

«من از شما بانوان محترم که هم‌دوش برادران خود، بلکه در صف جلو، در این نهضت بودید

تشکر می‌کنم و من امیدوارم که باز شما در صف مقدم باشید و این نهضت را به‌آخر برسانید»^۵؛

«این اسلام و قرآن است که خانم‌ها را آورده‌است بیرون و هم‌دوش مردها بل جلوتر از مردها وارد صحنه سیاست کرده»^۶؛

در سه بیان اخیر، امام خمینی ضمن توجه به زحماتی که زنان در نهضت اسلامی متحمل گردیدند و قدردانی از ایشان به نکته بسیار مهمی اشاره می‌کنند و آن اینکه خداوند در نظام عالم

۱. همان: ۵۳.

۲. همان: ۴۸.

۳. همان: ۵۴.

۴. همان: ۵۵.

۵. جایگاه زن در اندیشه امام خمینی: ۱۳۵.

۶. در جستجوی راه از کلام امام: ۵۷.

برنامه‌ای دارد که در راستای آن ارسال رسل صورت گرفته و خداوند اموری را در راستای اتمام و اکمال نور خود بر زمین برنامه‌ریزی کرده‌است. انقلاب و نهضت اسلامی مردم ایران نیز در راستای همین امر و تحقق برنامه عظیم الهی است و خاتمه این نور در ظهور و انقلاب حضرت مهدی، روحی و ارواح‌العالمین لتراب مقدمه الفدا، جلوه‌گر خواهد شد. به بیان دیگر، از آنجایی که اتمام نور الهی مراحل دارد یکی از آن مراحل در عصر حاضر و در کشور ایران، به وقوع پیوست که همان نهضت اسلامی مردم ایران به رهبری امام‌خمینی است و لذا ایشان اسلام و قرآن را، که دستور حیات‌بخش زندگی بشری را ارائه می‌کند، نجات‌دهنده بشر می‌داند و از آنجایی که در مسیر حرکت به سوی الله و رسیدن به کمال، جنسیت مطرح نیست زن و مرد می‌توانند با رها کردن خویش از بند نفسانیات طی طریق کنند.

«کجا شما همچین چیزی دارید که دوش به دوش مردها، زن‌ها همراهی بکنند؟!»^۱؛

«ملتی که بانوانش صف مقدم برای پیشبرد مقاصد اسلامی هستند آسیب نخواهد دید»^۲؛

در این فرازا امام‌خمینی جامعه‌ای را که زنان آن از شوائب نفسانی و هرزگی‌های یافته و در پیشبرد مقاصد اسلامی پیشقدم می‌گردند عاری از هرگونه آسیب می‌دانند.

«بانوان بعد از انقلاب، با تمام کوشش و حفظ عفت و حفظ جهات اسلامی، هم‌قدم بلکه

پیش‌قدم در امور کشور بوده‌اند»^۳؛

مرحوم امام‌خمینی در این سخن به لزوم حفظ عفت و سایر جهات اسلامی تأکید نموده و آن را لازمه حضور در امور کشور می‌داند. با توجه به اینکه پوشش از مصادیق عفت به‌شمار می‌رود پر واضح است که زن محجبه عاری از هرگونه عرضه جنسی، ابعاد انسانی خویش را به‌منصه ظهور گذارده و اجازه نمی‌دهد هوسرانان از او سوءاستفاده کنند.

«زنان بزرگوار ما درمقابل رژیم ستمکار سابق و پس از سرکوبی آن، در مقابل ابرقدرت‌ها و وابستگان آنان، در صف اول، ایستادگی و مقاومتی از خود نشان دادند که در هیچ عصری چنین مقاومتی و چنین شجاعتی از مردان ثبت نشده‌است»^۴؛

«بانوان ایران در این نهضت پیش‌قدم بودند و مثل بانوان صدر اسلام بودند»^۵.

۱. همان: ۵۸ و ۵۹.

۲. همان: ۵۷.

۳. همان: ۶۳.

۴. همان: ۶۴.

۵. همان: ۱۳۷.

در این دو خطبه، امام خمینی ایستادگی زنان در مقابل ستمگران و ابرقدرتان را بی‌بدیل ارزیابی کرده و پیشقدمی ایشان را همچون حرکت بانوان مسلمان در تاریخ صدر اسلام قلمداد می‌کند.

«بانوان محترم ایران در طول انقلاب ثابت نمودند که هم‌دوش مردان می‌توانند در تربیت و تعلیم پیشتاز باشند»^۱؛

«امروز زنان در جمهوری اسلامی، هم‌دوش مردان در تلاش سازندگی خود و کشور خود هستند»^۲؛

«خواهرهای ما الآن هم‌دوش با برادرها و مقدم بر آنها به سرنوشت ملت و به سرنوشت کشور خودشان فکر می‌کنند، طرح می‌دهند، فکر می‌کنند، انتقاد می‌کنند»^۳.

امام خمینی در سه بیان فوق پیشتازی در عرصه تربیت، تعلیم و سازندگی را مورد توجه و تأکید قرار داده و طراحی و هم‌فکری زنان را در مسیر ترسیم سرنوشت خویش برابر و حتی مقدم بر حرکت مردان می‌دانند.

برای بانوی ایرانی عظمتی از این والاتر نیست که امام و پیشوایش، خمینی کبیر، سهم او را در پیشبرد انقلاب و نهضت اسلامی بیش از مردان به حساب آورد.

نتیجه‌گیری

بزرگ‌مرد تاریخ سیاسی معاصر ایران، زن را به بیداری از خواب غفلت فرا خواند؛ با اشاعه نگرش‌شان که برگرفته از اسلام حقیقی بود زن مسلمان را به حقیقت انسانی خویش بازگرداند، شخصیت وی را به او بازشناساند و بدین ترتیب موجبات تحول عظیم وی را فراهم آورد.

امام خمینی با احیا منزلت، شخصیت و جایگاه حقیقی زن، به همه توهمات و کج‌اندیشی‌ها خط بطلان کشیده و ثابت کرد زن مصداق آیه شریفه «یا ایها الناس اتقوا ربکم الذی خلقکم من نفس واحده و خلق منها زوجها ...»^۴ (نساء/۱)، همچون مرد از سرشتی واحد آفریده شده و در

۱. جایگاه زن در اندیشه امام خمینی: ۵۶.

۲. همان: ۶۸.

۳. همان: ۱۲۷.

۴. «ای مردم! از [مخالفت] پروردگارتان بپرهیزید. همان کسی که همه شما را از یک انسان آفرید و همسر او را [نیز] از جنس او خلق کرد ...».

رشد و کمال معنوی و رسیدن به قله‌های بلند تقوا و فضیلت و کسب ارزش‌های والای الهی و انسانی، می‌تواند استعداد‌های ذاتی خود را نمایان کرده و به منصفه ظهور برساند.

امام خمینی در تمام پیام‌ها و سخنرانی‌های خود با لحنی سرشار از عطوفت و مهربانی حضور و نقش زنان را مورد توجه و تقدیر قرار داده و عرصه‌های علمی، تربیتی، اقتصادی، سیاسی و مبارزاتی را برای حضور زن عزتمندانه و نقش آفرین قلمداد می‌کنند.

این مقاله چند مطلب مهم را ارائه نموده‌است: اول اینکه نشان می‌دهد در عصری که به بهانه تبعیض‌های موجود علیه زنان، دیدگاه‌های فمینیستی عرصه‌ای برای جولان و مدعی بازگرداندن جایگاه واقعی زن به او هستند اما در عمل، او را به ورطه‌ی اسارت و حقارتی جدید کشیده‌اند و بررسی آثار عملی دیدگاه فمینیستی در جهان، نشان می‌دهد که زنان حتی در پرتو چنین دیدگاهی نتوانسته‌اند به آرامش روحی و جایگاهی که حق ایشان است دست یابند، امام خمینی (ره) با بیان مواضع و دیدگاه‌های برگرفته از تعالیم اسلام و قرآن، جایگاهی را برای زن ترسیم می‌نماید که عاری از نقاط ضعف دو دیدگاه غیرالهی دیگر نسبت به زنان است. دیدگاه غیر الهی اول، زن را پست‌تر از مرد معرفی می‌کند و دیدگاه غیر الهی دوم، با نادیده گرفتن تفاوت‌های طبیعی زن و مرد، و با این گمان که برابر دانستن زن و مرد در تمام حوزه‌ها حتی در حوزه حقوق و تکالیف، راه‌حل دست یافتن زن به جایگاه حقیقی خود است، به او ظلمی نوین روا داشته و با بار کردن تکالیفی همسان با مردان، لطمات و صدمات روحی جدیدی را بر او وارد می‌نماید. امام خمینی (ره) در قدم اول، با بیان دیدگاه اسلام نسبت به زن، با شکوه هرچه تمام‌تر این حقیقت دلپذیر را آشکار می‌نماید که زن برای دستیابی به جایگاه حقیقی خود نیازی به شبیه شدن به مردان ندارد. طبق این دیدگاه، زن در کلیه عرصه‌های علمی، اقتصادی، سیاسی، مبارزاتی و تربیتی با حفظ تفاوت‌های وجودی، فطری و غریزی خود با مرد، نه تنها با موفقیت هرچه تمامتر، بلکه حتی به نحو پیشتازانه‌ای امکان حضور و نقش آفرینی دارد، به شرط آنکه براساس موازینی که اسلام برای او معین فرموده در جامعه حضور یابد و خود را آلت دست کامجویی مردان ننماید.

مطلب دومی که از این مقاله به دست می‌آید و از نوآوری‌های آن محسوب می‌شود، ارائه نمونه‌های عینی از تحقق دیدگاه اسلام در وجود زنان مسلمان پس از انقلاب اسلامی ایران است. شاید مهم‌ترین نکته‌ای که ارزش واقعی دیدگاه‌های نظری و برتری یکی بر دیگری را تعیین می‌کند، میزان کابردی بودن و ثمرات واقعی و عینی به دست آمده مبتنی بر آن دیدگاه

است. به عبارت دیگر، یک نظریه زمانی ارزش خود را اثبات می‌کند که بتواند نشان دهد تا چه حد عملیاتی بوده و نمونه‌هایی که ارائه‌داده تا چه میزان اهداف ترسیم‌شده توسط آن دیدگاه را محقق کرده‌است. در این مقاله از دو طریق عینیت یافتن آرمان‌های اسلامی در حوزه دست‌یابی زنان به جایگاه اصیل و انسانی خود به تصویر کشیده شده‌است. اولاً، بیاناتی که امام‌خمینی خطاب به بانوان جامعه دارند نشان می‌دهد که زنان حقیقتاً جایگاه و هویت خود را باز یافته و براساس آن مشغول نقش‌آفرینی در جامعه شده‌اند. این نقش‌آفرینی در عرصه‌های مختلف به صراحت توسط امام جامعه بیان شده و زنان مسلمان و موفق انقلابی کراراً مورد تحسین و تشویق ایشان قرار گرفته‌اند. ثانیاً، ارائه مثال‌های عینی از زنانی که تربیت‌شده این مکتب هستند ثابت می‌کند که زن نه آن موجود ضعیف و پست‌تر از مردی است که دیدگاه جاهلی می‌پندارد، و نه برای رهایی از ظلمی که مردان بر او روا می‌دارند محتاج توسل به دیدگاه فمینیستی است؛ بلکه با جامعه عمل پوشیدن به احکام اسلام، در عین زن بودن می‌تواند قدرتمند و با افتخار، با حفظ شأن خود در تمامی عرصه‌های سرنوشت ساز جامعه حضور سازنده داشته‌باشد و به تمامی حقوق خود نیز دست یابد.

منابع

- قرآن مجید.
- نهج‌البلاغه (۱۴۴۱)، قم: مؤسسه نهج‌البلاغه، چاپ اول.
- تأملی بر جایگاه زن (۱۳۷۹)، مجموعه مقالات فارسی، ج ۱، تهران: کمیته تبلیغات و انتشارات ستاد، چاپ اول.
- جایگاه زن در اندیشه امام‌خمینی (۱۳۹۰)، دفتر هشتم، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام‌خمینی.
- جایگاه و نقش زن در نظام‌های مختلف از دیدگاه امام‌خمینی و آیت‌الله خامنه‌ای (۱۳۷۴)، تهران: اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی استان تهران، (بی‌جا).
- در جستجوی راه از کلام امام (۱۳۶۱)، دفتر سوم: زن، تهران: امیرکبیر، چاپ اول.
- زن از دیدگاه امام‌خمینی دامت برکاته (۱۳۶۰)، تهران: نهضت زنان مسلمان، چاپ اول.
- سیمای زن در کلام امام‌خمینی، تهیه و تنظیم: اداره کل مراکز و روابط فرهنگی (۱۳۶۹)، تهران: وزات فرهنگ و ارشاد اسلامی، چاپ سوم.
- مرتضوی، ضیاء (۱۳۷۸)، امام‌خمینی و الگوی دین‌شناختی در مسائل زنان، قم: دفتر تبلیغات اسلامی.

- مکتبی، سید محمد و هدایتی، سعید (۱۳۷۸)، *زن و خانواده از دیدگاه امام خمینی*، قم: دفتر عقل، چاپ اول.
- موسوی خمینی، سید روح الله (۱۴۲۲ه.ق.) *استفتائات*، قم: دفتر انتشارات اسلامی، جلد ۳، چاپ پنجم.
- هدایت زاده، فرهاد (۱۳۹۰)، *دیدگاه امام خمینی درباره جایگاه زن با محوریت شخصیت حضرت زهرا(س)*، تهران: عروج.
- www.tebyan.net
- www.lmoiran.ir
- www.Irna.ir
- www.tabnak.ir
- <http://women.gov.ir>
- www.alzahra.ac.ir
- www.farsnews.com
- www.parliran.ir
- <http://farhangoelm.ir>
- www.isaar.ir
- www.tasnimnews.com